

AZ IDŐSKORI TANULÁSRÓL

1. A felnőttkori tanulásról

Az oktatáspolitikával, felnőttoktatással foglalkozó források ma már szinte közhelyként használják az egész életen át tartó tanulás és a tanuló társadalom fogalmát. A WHO és az EU legfontosabb, idősokkal foglalkozó dokumentumaiban, immár több mint egy évtizede visszatér két kifejezés, leváltván a „healthy ageing”-et: „active ageing”, illetve „successful ageing”. Mindezek ellenére a felnőttkori aktivitást, s azon belül leginkább a tanulást azonban a legtöbb ember – és ez sajnos néha szakemberekre is igaz – igen szűk körben értelmezi: a tanulás eszerint egyrészt iskolapadban, előadás vagy szemináriumi formában, másrészt fiatal-, illetve aktív korban történik. Ideje lenne azonban szakítanunk ezekkel a sztereotípiákkal, több okból is:

a) Az idősödő társadalmak sajátosságaként a gazdaságilag aktív kor felső határa kitolódik, a nyugdíjkorhatár emelkedik, ezáltal az intézményszerű felnőttkori tanulás az eddig megszokottnál idősebb generációkat is érint, illetve kell, hogy érintsen.²⁶ Ebből adódóan a munkaerőpiaci képzések a most még inaktívnak számító generációk (60 év feletti) esetében is szükségessé válhatnak.

b) A kötött, zárt rendszerű, formális tanulás, amely iskolai jellegű és számonkéréssel párosul, mára gyakorlatilag a legritkább színtere a felnőttkori tanulásnak. Egyre inkább előtérbe kerül a nonformális és az informális tanulás, mely nem feltétlenül kapcsolódik intézményrendszerhez, kötetlen jellegű és gyakran önirányított tanulás során valósul meg.

c) A piacosodott felnőttképzési rendszerek, mint amilyen a magyarországi is, diverzifikáltabbak és sokszínűbbek annál, mintsem hogy formális keretek közé „szűkítenék” a tanulási lehetőségeket. Az egyre bővülő célcsoportot jelentő idősök egyre meghatározóbb módon jelennek meg megrendelőként

26 A következő évtizedekben várható újabb népességrobbanás (2050-re a Föld népessége valószínűleg meghaladja majd a 9 milliárd főt) együtt jár az átlag életkor jelentős emelkedésével, különösen a fejlettebb társadalmakban. Bolygónkon a 60 évnél idősebbek már ma többen vannak félmilliárdnál, a 80 évesek és idősebbek száma 50-60 millió fő. A legidősebbek aránya növekszik a leggyorsabban: várhatóan megháromszorozódik majd a 60 éven felüliek és megötszöröződik a 80 éven felüliek száma.

is, kihasználva a felnőttoktatási struktúra nyújtotta lehetőségeket.

d) A technikai fejlődés eredményeképpen az IKT-alapú tanulás (az információs és kommunikációs technológiák) lehetőségeinek látványos bővülése is olyan tanulási szituációkat és – akár virtuális – színtereket hoz létre, melyek messze átalakítják a hagyományos tanításról-tanulásról bennünk élő képet. A tanítás és a tanulás egymástól térben és időben is eltávolodhat, a tananyagok egyre több ember számára, egyre több forrásból elérhetőek.

e) A gazdasági és társadalmi változások hatására az életút már nem egy, az aktív életkort megelőző „felkészülési szakaszra” (iskolába járás), valamint a „felnőttkorra” (munkavégzés) válik szét. A tanulási szakaszok egész életünket végigkísérik: tanulási és munkavégzési periódusok követik egymást, sőt ezek gyakran össze is fonódnak, összefüggésben azzal, hogy a szakértők a posztmodern tudás- és információalapú társadalmakban „patchwork”-szerű életpályákról beszélnek, a modern kori, a felvilágosodás korából eredő, elsősorban Goethe által oly szemléletesen leírt „bildung”-ot felváltva.

Az idősödő társadalommal együtt járó tényezők tehát több szempontból is hatással vannak az idősök tanulási szokásaira, az idősoktatás, a gerontagógia funkcióira. A korosabb generációk tömegessé válása következtében megnövekszik ennek a célcsoportnak mint megrendelőnek a szerepe – az idősök egyre iskolázottabbak lesznek, egyre tudatosabb fogyasztókká válnak, és egyre természetesebb lesz számukra az egész életen át tartó tanulás. Az idősoktatás a jelenleginél meghatározóbb, önálló szerepet kap a felnőttoktatáson belül. Az idősebb generációk munkaerőpiaci helyzetének átalakulása szintén oktatási, képzési feladatokat von maga után.

2. De kik is az idősök? Melyek a gerontagógia célcsoportjai?

Amennyire egyszerűnek látszik ez a kérdés a mindennapokban, hiszen az emberek az idősor határát többnyire a nyugdíjkorhatárra teszik (de általában mindig többre, mint amennyi idősök!), annyira bonyolult ez a gerontagógia szempontjából, egységes választ nem is tudunk erre adni.

A Magyarországon legkiterjedtebb gerontagógiai modellben, a Zsigmond Király Főiskola 2009 óta működő projektjében (*Nyugdíjasok Óbudai Akadémiája*), ún. 50+-osokat tanítanak, elsősorban azért, mert nagyon fontosnak látják, hogy az idősek a nyugdíjas létbe ne felkészületlenül kerüljenek, illetve hisznek abban, hogy 50 felett még – ugyan nagyon halvány – de létező esély van arra, hogy valaki munkát találjon. Mindezek mellett a társadalmi előítéletek elleni küzdelem is fontos: 50 év felett Magyarországon már nem az idősekről szólnak a hírek, a reklámokban elvétve szerepelnek, s a gazdasági és média-közvéleménykutatások a 18–49-es korosztályt célozzák elsősorban – Magyarországon az időskori ageizmus súlyos társadalmi jelenség.

A nemzetközi tekintetben két legelterjedtebb gerontagógiai rendszerben, az NGO-alapú *University of the Third Age*-ben (U3A), illetve a jó hasznot hozó, vállalkozásként működtetett amerikai *Institutes for Learning in Retirement*-ben (ILR) 55 év felettieknek szólnak a képzések, tehát az időskor kezdete az edukáció szempontjából ide kerül. Érdekes, hogy az Európai Bizottság 2005-ben kiadott, az idősödő Európával kapcsolatos policy-kat összefoglaló munkája, az ún. *Zöld könyv* a „harmadik kor” kapcsán a következő generációkat jelöli ki: (1) idősödő munkavállalók (55–64 évesek), idősek (65–79 évesek) és aggok (80 felettiek). Mindemellett számos geronto-andragógia tevékenység során a 60+ a korhatár, pl. az amerikai egyetemeken a beiratkozási kedvezmények nagy része nekik szól. Ebből a rövid felosztásból is látható: a gerontagógia szempontjából nincs egységes felosztás, s minél mélyebbre ásunk, annál több felosztással találkozunk (maga a WHO is többször változtatta már saját időskáláját és beosztását, lásd Jászberényi 2009).

Figyelve a nyugati civilizációban működő gerontagógiai modelleket és gyakorlatokat, az is látszik, hogy 75–80 év körül már a legkorszerűbb oktatási rendszerekben sem a kulturális tőke (Bourdieu) növelésére szolgáló oktatás kerül előtérbe, hanem a megfelelő fizikai állapot fenntartása, a betegségek elleni küzdelem. Ez az „aggkor” vagy „negyedik kor” kezdete (vö. Kotler 2012), amikor a változó környezeti feltételekhez való alkalmazkodás is egyre komolyabb akadályokba ütközik. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ebben a szakaszban a tanulásnak ne lehetne és ne volna kiemelt és hasznos szerepe. De világosan látszik, hogy a nemzetközi trendekben a gerontagógia mainstream célcsoportja a legtágabban az 50–80 év közötti szegmens, amely létszámában egyre inkább bővül. Ez azt is

jelenti, hogy a gerontagógiai célcsoport korintervalluma kvantitatív szempontból gyakorlatilag azonos az andragógiáival – ugyanúgy körülbelül 30 év.

3. Az időskori tanulási képességek

E. L. Thorndike az 1920-as években vizsgálta a felnőttkori tanulási képességeket. A korábbi fel fogással szemben – miszerint a felnőttek már nem képesek jelentős tanulási teljesítményre – arra a következtetésre jutott, hogy a tanulási képességek, melynek maximuma valóban a fiatal felnőttkorra tehető, 40–50 éves korunkig optimálisak, majd az ezt követő csökkenés mértéke sem rohamos (Thorndike 1928). Eltérő iskolázottságú és előképzettségű felnőttek vizsgálata után arra a következtetésre jutott, hogy alanyai „*kiválóan formálhatónak és taníthatóknak mutatkoztak mindegyik megvizsgált szellemi tevékenység tekintetében*” (Bajusz–Németh 2012). Korábbi felnőttkori tanulási képességeket vizsgáló kísérletek összegzéseként kijelenti: „*Egészen véve (...) a felnőtt tanulási képességét a 17–19 éves ifjúsággal nagyon közel egyenlőnek kell nyilvánítanunk*” (Bajusz–Németh 2012). Saját kutatásai eredményei fényében így fogalmaz: „*a tanulási nehézség, amelyre az egyén számít a haladottabb életévekben, egyrészt a neveltségességgel szemben való érzékenységgel is következménye, továbbá ellenséges megjegyzéseknek s mások részéről való nem-kívánatos figyelgetéseknek, úgyannyira, hogy ha szokásos volna felnőtt korban úszást, kerékpározást vagy német nyelvet tanulni, ez a nehézség csökkenhetne...*” (Bajusz–Németh 2012). Döbbenetes kijelentés a húszas évekből! Ma már nem lepődünk meg azon, ha valaki felnőtt korában német nyelvet kezd el tanulni, azonban az időskori tanulással szemben még gyakran érezhető szkeptikus gondolkodás a társadalom részéről.

Thorndike eredményei nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az andragógiai kutatások, valamint a felnőttkori tanulási képességek tudományos értékű vizsgálata új lendületet kapjon. A tudomány valóban 45–50 éves korban jelöli meg a biológiai, pszichológiai és szociális változásokkal együtt járó öregedés kezdetét. Ez a folyamat, valamint ennek megélése természetesen nem zajlik minden felnőtt esetében egyformán: a harmadik kor (third age) egyéneknél változó sajátosságokat mutat. Az öregedés folyamatára külső (társadalmi, anyagi, kulturális) és belső (genetikai) faktorok hatnak. A tudományos álláspontok megoszlanak abban, hogy melyik csoportba tartozó tényezők hatása determi-

nálóbb (Iván 2004). Ha ezt nem is tudjuk eldönteni, azt igen, hogy ezek együttes szerepe meghatározó. Az időskori tanulás elsősorban a külső faktorokkal hozható kapcsolatba.

Az észlelés és érzékelés, a memória, a figyelem romlása ténylegesen gátolhatja az időskori tanulást, hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a tanulási képességek nagymértékben függenek egyéb tényezőktől is: a korábbi tanulási tapasztalatoktól, a tanulási szituációk gyakoriságától, a tanuló felnőtt környezeti feltételeitől (pl. támogató családi háttér, anyagi helyzet), és nem utolsósorban a tanulási motivációktól. A felnőttkori tanulási képességeknek tehát csupán egyik determináló eleme az életkor.

Az időskori tanulás egyben „fifalágunk záloga” is. A gerontológiai kutatásokból ismert, hogy azok az idősök, akik megőrzik társadalmi kapcsolataikat, mozgékonyak és nyitottak maradnak, teljesebb öregkorra számíthatnak. Azok, akik fiatal korban többet tanultak, tehát az agyi idegsejtjeik között kapcsolatok, szinapszisok száma magasabb, idősebb korban is tanulékonyabbak maradnak. Az intelligencia, a kreativitás, a műveltségi szint a kor előrehaladtával nem hanyatlik törvényszerűen: az idegsejteknek az öregedés okán törvényszerű csökkenése ellensúlyozható a közöttük levő kapcsolatok tanulással való megújításával, az emberi kor legvégéig (Iván 1997). Az intelligenciatesztek eredményei szerint húszas éveink elején teljesítünk legjobban, ám a verbális képességek romlása – szemben a mentális folyamatok lassulásával – idős korban sem mutatható ki (Czigler 2005). A tanulási képességek maximuma azonban nem esik egybe a legnagyobb teljesítmény elérésével – az „opus magnum”, azaz a „nagy mű” megszületése tudósok, művészek esetében jellemzően a 45–50 éves korra tehető, míg a tanulási képességek a húszas éveink elején csúcsosodnak ki (Thorndike 1928; Dorland: idézi Thorndike 1928; Zrinszky 2005). Vagyis a leghatékonyabb tanulás (és teljesítmény) szellemi érés következtében jön létre, korábbi tapasztalataink szintetizálása eredményeként születik, így nem fiatal felnőtt korban következik be.

4. Az időskori tanulási motivációk

Felnőttkori tanulás nincs tartós motiváció nélkül. A tanulási motivációkat igen sokféle szempont szerint csoportosíthatjuk (Csoma 2005; Kocsis 2006; Réthyne 2003; Zrinszky 2005), bár ezek a struktúrák jelentős átfedéseket mutatnak. Ritka

azonban az olyan tanulási folyamat, melyet „tiszán” egy adott motiváció vezérel. Ezek általában együttesen hatnak a tanulási szituációra, gyakran nem is tudatosulva a tanuló felnőttben. Természetesen ugyanez a helyzet az időskori tanulás esetében is, azzal a különbséggel, hogy itt az extrinzik (külső, szekunder) motivációk már nem olyan meghatározóak, mint aktív korban: a munkahely vagy a család irányából érkező elvárások hatásai, vagy a gazdasági előnyök az idősök munkaerőpiaci és élethelyzetéből adódóan „elhalványulnak”. Az időskori tanulás az intrinzik (belső, primer) motivációkkal hozható szorosabb kapcsolatba. Ezek forrásai alapvetően a következők:

– Kommunikációs szükséglet. Az idősebb generációkat egyre inkább érinti az elmagányosodás.²⁷ A különböző tanulási szintek pedig kommunikációs szinteket is jelentenek: elősegítik új kapcsolatok, új csoportok kialakulását, régebbi kapcsolatok életben tartását, felelevenítését, stb. Itt a tanulási cél másodlagossá válik, hiszen elsősorban eszköze a társas kapcsolatok alakításának.

– Technikai fejlődés. A technikai eszközök gyors ütemű fejlődése, az IKT-eszközök mindennapos használata, az internet elterjedése egyre több idős felnőttben ébreszti fel az igényt arra, hogy megismerje és kezelni tudjon új eszközöket – egyre többen szeretnének mobiltelefont és digitális fényképezőgépet használni, e-mailt fogadni, otthonról internetezni, ügyfélkaput nyitni, e-bankon keresztül ügyet intézni, vagy Skype-on kommunikálni a távolban élő unokákkal. Jól illusztrálja ezt a folyamatot a *Kattints rá, Nagy!* tanfolyamok országos sikere. Az idősök tanulási motivációi között megjelenik a bizonyítási vágy is: igenis meg tudom tanulni, a korom ellenére is! Sokan úgy mennek nyugdíjba, hogy nem érzik igényét a visszavonulásnak, továbbra is aktív életet szeretnének élni, melynek szerves része az új ismeretek elsajátítása.

– A szabadidő hasznos eltöltése. Az inaktív kor elérése általában a szabadidő gyarapodásával is jár. Az idősebb felnőttekben ezért sokszor felmerül az igény, hogy minél hasznosabban töltsék ezeket az órákat: klubokban, baráti összejöveteleken vagy tanfolyamokon ismeretterjesztő előadásokat hallgatnak, nyelvet tanulnak, hobbijuknak hódolnak, kirándulnak. A nyugdíjaskor gyakran arra is lehetőséget biztosít, hogy foglalkozzunk azzal, amit már régóta tervbe vettünk, de idő hiányában mindig

27 v.ö.: 17. Kravalik Zsuzsanna: *Öregedő társadalom az Európai Unióban*. <http://www.ncsszi.hu/idosugyi/ue-idos.doc> (2007. 11. 10.)

elmaradt: megtanuljuk a rózsametszést, jógázunk vagy barkácsoljunk.

– Közös szakmai múlt. A munkaerőpiacról kilépő idősebbek a felnőttoktatás keretein belül megtalálhatják a lehetőséget arra is, hogy tovább ápolják szakmai kapcsolataikat, fejlesszék szakmai ismereteiket, összejárjanak régebbi kollégáikkal (pl. nyugdíjas pedagógus kórus, nyugdíjas bányászok baráti köre, stb.).

– Egészségügyi okok. Az idősödés velejárója az egészségi állapot romlása. Az idő előrehaladtával egyre gyakoribbak az olyan szituációk, amikor az egészségünk védelme érdekében tanulunk: diétás étkezéshez alkalmazkodva új főzési technikákat, recepteket sajátítunk el, gyógyászati segédeszközök használatát tanuljuk meg, vagy különböző szempontok szerint átalakítjuk életmódunkat. Az egészségtudatos gondolkodás terjedésével szerencsére egyre fiatalabb korban, gyakran prevencióss céllal vállaljuk ezeket a változásokat. Sokan a testi egészség megőrzése miatt sportolnak (úszás, nordic walking, kirándulás).

– Munkaerőpiaci reintegráció. Nem szabad arról elfeledkezni, hogy az idősek közül a többség még fizikai és szellemi teljesítőképessége tekintetében alkalmas különféle munkakörök ellátására. A nyugati civilizáció gazdasági alrendszerének nagyvállalati szegmensében, a belső CSR keretében egyre elterjedtebb az, hogy a munkahelyek kormenedzsment-tevékenységet végeznek, azaz felméri, hogy a különféle korszegmenshez tartozó, még nem nyugdíjas munkavállalók igényeit milyen módon tudják kielégíteni. Ennek keretében számos belső képzést indítanak az idősek számára, nem egyszer „reverse mentoring”-formában (ld. erre példaként a Deutsche Telekom gyakorlatát), azaz: a fiatalok tanítják az időseket. Az idős munkanélküliek és a kisnyugdíjasok nagy része is szeretne visszatérni a munkaerőpiacra (annak ellenére is, hogy az adózási szabályok a jövedelem jelentős részét elveszik),²⁸ számukra szintén nagyon fontos gerontagógiai programok kialakítása. Ezek figyelembevételével elmondható, hogy a gerontagógia célcsoportjaiban is ott van a motiváció a munkaerőpiaci reintegrációra vagy pozícióerősítésre, de ez nem a legfontosabb, mint az andragógia célcsoportjánál, hanem egy a többi között.

28 2013-ban Magyarországon a nyugdíj mellett a munkavégzés jövedelmének 30%-át elveszi az állam: SZJA, nyugdíj-járadék és egészségbiztosítási járadék formájában.

Az időskori tanulás gátló tényezői

Nem szabad arról sem hallgatni, hogy az idősebbeknek még a fejlett, nyugati civilizációban is számos külső és belső gátat kell leküzdenie, hogy a tanulási folyamat eredményes legyen. Ez a legyőzés nehezen történhet olyan felkészült gerontandragógusok és gerontagógiai képzést kapott pedagógusok nélkül, akik az időskori tanulás szervezésében, s a kurzusok során is segítséget tudnak nyújtani a hallgatóknak. A legfontosabb, tanulást gátló tényezők a következők lehetnek:

Családi környezet

Nehezen vitatható, hogy a geopolitikai tekintetben jelenleg még uralkodó nyugati civilizáció az összes más jelenkori civilizációhoz képest nyitottabb, toleránsabb, elfogadóbb. Így van ez a családok világában is, hiszen a legváltozatosabb családformák között élünk, s az ebben megfogalmazódó szerepek a posztmodern világban megegyezéseken, „társas játszmákon” múlnak elsősorban. Mégis, még a nyugati civilizációban is jelentős gát lehet az, ha a család a tanulni vágyó időst vissza akarja rántani a „realitások” világába – felhívva a figyelmét arra, hogy a tanulással többnyire nem fog munkát szerezni, nem lesz gazdagabb, ellenben elveszi az időt az unokáktól és az egyéb feladatoktól. Ezeket a problémákat mindennek fényében nem meglepő, hogy nem lehet csupán időszerkezeti, időmérleg-gátaknak mondani, hiszen ezek mögött mikroközösségi szerepharcok állnak.

Egy segítő, kommunikatív családi környezet ezzel szemben „szárnyakat adhat”, s példát fiatalabbaknak is. A gerontagógus elsődleges feladata ebben a tekintetben olyan előadások és konzultációs szituációk teremtése, ahol ezek a kérdések felbukkannak, és közös elemzésre kerülnek. Ezzel együtt fontos feladat egy olyan, megértő tanulói közösség teremtése, ahol az idős megérzi a családtól eltérő közösségek fontosságát.

Személyes félelmek

A tanulás kapcsán teljesen más személyes félelmek merülnek fel a pedagógiai, az andragógiai és a gerontagógiai folyamatban tanulók között. Utóbbi esetben nem az ismeretlen közegben való hatékony mozgás és az ismeretlen tananyag elsajátításának képessége; vagy a gyors és hatékony ismeretszerzés sikeressége az elsődleges gát, hanem az,

hogy sikerül-e újra megfelelően belemenni a tanulási szituáció hermeneutikai körébe, azaz a tanulói szerep megfelelően működni fog-e. Ennek következtében gyakran találkozhatunk az egyébként az ageizmus szakirodalmában jelentkező „baby talk” és „overaccomodation” ide transzformált megjelenséivel (Nelson D. Todd 2005): az idős hallgató túljátszhatja a kommunikatív szituációban a „diák vagyok”-szerepet, s egyfajta lelki gondozói szerepet is vár a tanárától, sokszor éppen a magány leküzdését remélve így. Ebben is nagy szerepe lehet a geronto-andragógiai szakemberképzésnek, amely megtanítja ezekben az ismeretlen szituációkban mozogni a szervezőt és a tanárt. Általánosságban elmondható: a gerontológiai tanulási folyamatban egy sokkal személyesebb viszony alakul ki a diák és a tanár között, mint a pedagógiai és különösen, mint az andragógiai folyamatban. Ez nyilvánvalóan a motivációk sokrétűségéből is adódik. Ennek pozitív kezelése komoly feladat, s jóval tovább tart, mint a képzés ideje.

A személyes félelmeket sokszorosan felerősítetik azok a negatív események, amelyek a korábbi tanulási időszakokhoz tartoznak. Minél idősebb valaki, elvileg annál több ilyen pedagógiai vagy andragógiai probléma, esetleg trauma érhet. A geronto-andragógusnak fontos feladata, hogy a rossz pedagógiai és felnőttkori tanulási élményeket próbálja leküzdeni, vagy éppen a negatív példa felmutatásával, a közös elemzés révén megmutatni az aktuális képzés fontosságát és hasznosságát.

Anyagi gátak

Az idősök számára nagyon komoly anyagi gátat jelenthet egy-egy gerontológiai képzés ára. Mivel Magyarországon (például az Egyesült Államok baby-boomer nemzedékével szemben) még nem beszélhetünk arról, hogy létezne „senior market”, azaz olyan időspiac, amely markánsan megfogalmazza és meg is valósítja saját, generációs gazdasági igényeit, így jelenleg ez a terület a felnőttképzési vállalkozások számára még nem ígér sok sikert. Ez azonban nem ok arra, hogy a gerontológia kizárólagosan ott maradjon a nyugdíjas klubok világában, s kimerüljön az útiélmények közös megbeszélésében, vagy a magas koleszterinszintről szóló előadásokban. Sőt: remek alkalom arra, hogy az egyetemek és főiskolák kezében összpontosuló, szakmailag jól felépített képzések szülessenek meg, amelyek támogatói hátterét az önkormányzatok és a versenyszféra (nagyvállalatok, KKV-szektor) adja. Örvendetes

tény, hogy jelenleg a ZSKF-en kívül az ELTÉ-n, a győri Széchenyi Egyetemen, Baján és Dunaújvárosban is folyik egyetemi időskortatás, általában előadások formájában.

Egészségügyi gátak

Az idősök egészségügyi állapota komoly akadály lehet egy-egy képzésnél. Nagyon fontos ezért, hogy a gerontológiai folyamat elején, ha a szervezőkben kétségek merülnek fel a hallgató fizikai és/vagy pszichés állapota kapcsán, megfelelő és hatékony döntés szülessen a probléma kezelésére. A hazai gyakorlatból kiemelkedő Zsigmond Király Főiskola esetében például akadálymentesített épületszinten zajlanak a szeniorokképzések, s a látásproblémák kiküszöbölésére olyan termeket választanak, ahol nemcsak a fényviszonyok, hanem a projektorok állapota is megfelelő, s a tanárok felkérésekor külön felhívják a figyelmet a prezentációk teljes láthatóságának fontosságára.

A tanulás fizikai körülményeinek problémái

Az előző téma már átvezet a következőhöz. Az 50+-osok számára a tanulási környezet sokkal fontosabb, mint az andragógiai folyamatban részt vevők számára. Egy szakmai továbbképzésen szinte mellékes, hogy a tanár krétával ír a táblára vagy a legújabb prezentációs programokat használja, nem elsődleges a székek kényelmessége, az asztal milyensége, hiszen elsősorban egy szaktudás átadásáról vagy kompetenciák megerősítéséről van szó – egy gerontológiai folyamatban ez is probléma lehet. Éppen ezért a képzés kezdetén fel kell mérni ezeket az igényeket, és a képzés során biztosítani kell a láthatóságot, a hallhatóságot, a fényviszonyok megfelelőségét, s a terem bútorainak megfelelő kényelmességét és mobilitását. Ugyanígy lényeges, hogy – bár a gerontológusok gyakori tapasztalata, hogy az idősebb hallgatók figyelme többnyire nehezebben landol, mint az Y vagy a Z generáció tagjaié – mégis nagy jelentőséggel bír az, hogy az órák és a szünetek pontos megtartásra kerüljenek – nem egy esetben a gyógyszerezésre is tekintettel.

Örökölt és tanult tehetetlenség

Többszörös kulturális beágyazottságként működik a régióban és hazánkban az a mentalitás, hogy az ember csak azt a feladatot végzi el, ami kötele-

ző. Erről évszázadok óta számos kritikus, nem egy esetben ostromzó munka született: az áfiumokat bíráló Zrínyi Miklóstól a felvilágosult Kármán József, a tunyaságot durva versekben bíráló Petőfitől a magyar ugart ostromzó Ady Endréig. Minél több időt tölt az ember ebben a „tétlen tevékenykedés”-ben, annál nehezebben tud visszaülni az iskolapadba, ahol konkrét feladatokra konkrét válaszokat kell adnia, s nincs idő a pihenésre. A jó gerontagógusnak, akár szervező, akár tanár, figyelnie kell erre a tehetetlenségre, s ennek legyőzésére oktatástechnikailag, didaktikailag és tartalmilag is változatos tananyagot kell kifejlesztenie (ez természetesen az andragógusnak is alapvető feladata, de a gerontagógusnak még inkább figyelnie kell erre, a korábbi formális vagy nonformális tanuláshoz képest nagyobb intervallum miatt).

Az örökölt és tanult tehetetlenség része az etatista gondolkodás is, amely az előbbiekkal erősen összefügg. Az életünk megoldását ebben a régióban elsősorban az erős államtól és a környezettől várjuk, kevésbé szeretnénk sorsunkat a saját kezünkbe venni – ezzel nyilvánvalóan erősen összefügg, hogy kreativitás és innováció területén a régió messze alulteljesít más geopolitikai régiókhoz képest. A gerontagógiai folyamatnak ezért nálunk mindig nagy hangsúllyal *empowerment*-alapúnak kell lennie, azaz meg kell értetni a hallgatósággal, hogy felelős, önálló, döntéshozó, felnőtt emberek, akik a tanulási folyamatban nem csak az érzékelés és az értelmezés hermeneutikai fázisaira hivatottak, hanem az applikációval teljesedik be a gerontagógiai kör.

Rossz oktatási módszerek

Nagyon fontos látni, hogy a gerontagógiai folyamatban az andragógiai folyamathoz hasonlóan teljesen egyenrangú felek kommunikációja zajlik. Ez természetesen nemcsak jogi egyenlőséget jelent, hanem azt is, hogy az idősebb hallgatók nem egyszer még azon a területen is közel azonos tudás és tapasztalat birtokában vannak, mint a tanárok. Ezért a folyamatos monológok, a hierarchikus-kinyilatkoztató jellegű tanítás helyett az azonos szinten kezelés a megfelelő megoldás: sem a korábban már jelzett baby-talk, sem az overaccomodation működtetése nem hoz eredményeket. (Ezzel együtt az is hangsúlyozandó, hogy ritkán, de előfordul, hogy az idős hallgató azért nem jön tanulni, mert úgy gondolja, ő már minden fontosat tud, őt már nem kell tanítani – e gát legyőzése is külön gerontagógiai feladat).

Domináns ideológiák

A történelem minden korszakában, minden társadalomban a hatalmon lévő osztályok hatalmukat nem csak fizikai erővel tartják fenn, hanem olyan domináns nézetrendszerek terjesztésével és felerősítésével, amelyek a hatalmi rendszert lehetőség szerint temporálisan minél tovább, előre és hátra kiterjedőnek, illetve a legjobbnak mutatják be. Amennyiben az elit stabilizálni tudja hatalmát, tagjai rendelkeznek a bourdieu-i négy tőkefajta: a szociális, a materiális, a kulturális és a szimbolikus tőkével, s ami még fontosabb: ők döntenek el az átváltási arányokat is. A társadalmi elit a hatalom megtartására leginkább két társadalmi alrendszert: az aktuálisan rendelkezésre álló médiát és az oktatási rendszert használja fel, előbbire a korszerű, digitális tömegkommunikáció nagyon hatékony megoldás lehet, utóbbira pedig a központi irányítás.

A domináns ideológiák fontos része az a családképzet (jobb esetben: azok a családképzetek) is, amelyet egy-egy társadalmi elit elfogad és a nyilvánosságában vall. Abban az esetben, ha egy társadalomban az elit által irányítottan tradicionális nézetek terjednek el (térnek vissza), akkor a család hagyományos hierarchiája és szereprendszere lép előtérbe, s így nagyon kevés az esély arra, hogy a folyamatosan tanuló társadalom posztmodern eszméje megvalósuljon. Ebben a tradicionális modellben ugyanis a nők és az idősek számára a család összetartása és a gyermekek-unokák gondozása a fő szerep és feladat, nem pedig az önmegvalósítás, amely viszont a posztmodern, tudásalapú, információs társadalomban alapvető gondolat és cél. Gerontagógiát művelni egy erősen hierarchizált, feudálisztikus közegben ezért különösen nagy társadalmi feladat, patetikusabban fogalmazva: küldetés, s a hivatás művelőinek erre a társadalmi kontextusra és a belőle fakadó szerepekre külön is figyelniük kell, amikor találkoznak hallgatóikkal.

Az idősoktatás a felnőttképzési rendszerben

Annak ellenére, hogy idővel a nyugdíjkorhatár emelkedésével az idősoktatás a munka világához szorosan kapcsolódó képzési kínálatot is kialakíthat, sőt: erre törekednie is kell, alapvetően nem a formális oktatási színterekben teljesedik ki. Az idős felnőttek jellemzően a nonformális és az informá-

lis tanulást preferálják, szívesen választják például a rövidebb, időben is kötetlenebb tanfolyamokat (nagyon sikeresek a „részdős” vagy „félidős” képzések), s nem igényelnek minden áron diplomákat, igazolásokat, sőt: vizsgákat sem. Nem kell tehát feltétlenül didaktikailag tervezett tanulási folyamatokra gondolnunk (nyugdíjas egyetem, nyelvtanfolyam, autósiskola). Sokkal gyakoribbak azok a szinterek, melyeken mintegy „észrevétlenül” zajlik a tanulás: idősök klubja, komolyzenei koncertek, kiállítások, ismeretterjesztő előadásorozatok, kirándulások, nyugdíjas-egyetemek, stb. Magyarországon az időskori tanulás legismertebb szintere a nyugdíjasklub. A kép azonban sokkal árnyaltabb! Számos kulturális intézmény végez – akár járulékos tevékenységként is – idősoktatást: művelődési házak, könyvtárak, népfőiskolák, oktatási intézmények, kórházak, egyházi és civil szervezetek. Az internet elterjedésével pedig lehetővé válik az is, hogy más dimenziókban gondolkodjunk: az e-learning és a blended learning megjelenésével földrajzi kötöttségeink is oldódnak, virtuális csoportokhoz tartozhatunk, megoszthatunk egymással információkat, tapasztalatokat anélkül is, hogy személyesen találkoznánk. (Erre igen szép példa lehet a *Virtual University of the Third Age*, amely egy fizetős, tudásmegosztó, wiki-felület: www.vu3a.org, de nagyon jól működik a ZSKF Nyugdíjas Akadémiájának Facebook-közössége is).

A felnőttkori tanulásra eleve jellemző ugyan, de időskorban még meghatározóbb az igény a praktikus, a mindennapokban mihamarabb hasznosítható tudás iránt – ez természetesen nem azt jelenti, hogy az idősök műveltségszerkezete ne volna elsődlegesen humánalapú, és ne preferálnák a művészettörténeti, művelődéstörténeti és a történelmi képzéseket is. Az azonban világosan látszik, hogy a magyar gerontológiában is hatalmas lépésekkel tör előre a számítástechnikai-internetes és a nyelvi oktatás (egyetlen példa: Szentendrén 2013 tavaszán a ZSKF idősoktatási projektjében egyszerre három kezdő angol tanfolyami csoport indult, összesen 45 fővel).

A praktikus jelleg előtérrelésével is összefüggésben, ahogy jeleztük, lényeges a megfelelő, a résztvevők életkori és időszerkezeti sajátosságait szem előtt tartó, partnerviszonyra épülő tanár-diák kapcsolat, valamint az aktivizáló oktatási formák előtérbe helyezése. A hazai képet árnyalja, hogy az alacsony aktivitási ráta következtében sokan akár évtizedekkel a nyugdíjkorhatár előtt kilépnek a munkaerőpiac-

ról, sok idős anyagi gondokkal küzd (esetükben az „önmegvalósítás” bizony háttérbe szorul), a nagyvárosokon kívül kevés idősoktatási program érhető el, így a hozzáférés sem biztosított mindenki számára. Vannak olyan programok is, amelyek a társadalmi szakadékokat tovább mélyítik azzal, hogy csak elit-környékeken hirdetik képzéseiket.

A hazai, egyébként az európai képzésekhez képest nagyon kisszámú felnőttoktatási gyakorlatban a hangsúly sajnálatos módon teljesen eltolódott a munkaerőpiaci képzések irányába. Ami önmagában érthető ugyan, hiszen ezek a képzések nélkülözhetetlenek a foglalkoztathatóság növeléséhez és a gazdasági fejlődés fenntarthatóságához. Nagy hiba lenne azonban, ha a felnőttoktatás, illetve az egész életen át tartó tanulás fogalmát hosszú távon azonosítanánk a munkaerőpiaci képzés fogalmával. A felnőttoktatás ennél lényegesen sokrétűbb tevékenységeket kell magába foglaljon azért, hogy eltérő sajátosságú célcsoportok és eltérő igények jelenhessenek meg, eltérő tanulási célok és formák valósulhassanak meg. Ha ez a sokszínűség – és vele egyszer a tanuló társadalom – valóban megvalósul, az idősoktatás is „nagykorúvá” válhat majd a hazai képzési piacon.

Bibliográfia

- Az Európai Közösségek bizottsága. A Bizottság közleménye – Zöld könyv: *A demográfiai változások kihívása, a nemzedékek közötti szolidaritás új formái*. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0094:HU:HTML> (2007. 09. 28.)
- Barkóczy Ilona – Séra László szerk. 1988 *Az emberi motiváció* I–II. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Boga Bálint 1999 Az idős emberek és a felnőttoktatás. *Kultúra és Közösség*, 1998 IV. – 1999 I:137-146.
- Bourdieu, Pierre 1973 Cultural reproduction and social reproduction. In Brown R. ed. *Knowledge, Education and Social Change*. Tavistock, London.
- Czigler István 2005 Hogyan küzdünk meg az életkorral a megismerés terén? *Magyar Tudomány*, 11:1328-1335.
- Csoma Gyula 2005 *Andragógiai szemelvények. Bevezetés a felnőttképzés tanulmányozásába*. Nyitott könyv, Budapest.

- Iván László 2004 *Öregedés: Örök Ifjúság?*
<http://origo.hu/mindentudasegyetem/ivan/20040503ivan1.html?pIdx=1> (2007. 12 07.)
- Iván László 1997 *Ne féljünk az öregedéstől*. SubRosa Kiadó, Budapest.
- Jarvis, Peter 1994 Learning, the Market and the Education of Older People. *Education and Ageing*, vol. 9. No.2:74-85.
- Jászberényi József 2009 *Az aktív időskor lehetőségei Magyarországon*. Jaffa, Budapest.
- Jászberényi József 2011 *Gerontoeducáció*. Jaffa, Budapest.
- Kocsis Mihály 2006 A felnőttek tanulási motivációi. In Koltai Dénes – Lada László *Az andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről*. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 113-140.
- Kotler, Franz 2012 Képzés és aktív öregedés. *Gerontoeducáció* 5:5-10.
- McClusky, H.Y. (é. n.) Education for Aging: The Scope of the Field and Perspectives for the Future. In S. Grabowski and W. Mason (Eds.) *Learning for Aging*. Adult Education, Washington D.C.
- Nelson, D. Todd 2005 Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self. *Journal of Social Issues*, Vol. 61, No. 2:207-221.
- Réthy Endréné 2003 *Motiváció, tanulás, tanítás. Miért tanulunk jól vagy rosszul?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Semsei Imre 2004 Néhány gondolat az öregedési elméletekről. *Magyar Tudomány*, 12:1335-1349.
- Thorndike, Edward Lee 1928 *Adult Learning*. Macmillan, New York.
- Zrinszky László 2005 *A felnőttképzés tudománya*. OKKER, Budapest.

Absztrakt

Az idős felnőttek jellemzően a nonformális és az informális tanulást preferálják, szívesen választják a rövidebb idejű kötetlen tanfolyamokat, azokat a színtereket, ahol „észrevétlenül” zajlik a tanulás. A tanulmány az új tartalmi és módszertani megoldásokat mutatja be.

Abstract

In our study there are main themes: some words about the participation (pedagogy, andragogy, gerontology), the goals, motivations and difficulties of gerontological process, and finally we tried to designate the place of gerontology in the structure of adult education.